

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Татьянчиковой Ірини Володимирівни
«Психолого-педагогічні основи соціалізації дітей з вадами інтелектуального розвитку», подану до захисту на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук за спеціальністю
13.00.03 – корекційна педагогіка

Актуальність теми дисертаційної роботи І. В. Татьянчикової визначається необхідністю пошуку шляхів підвищення ефективності соціалізації дітей з вадами розумового розвитку. Слід зазначити, що процес соціалізації дітей цієї категорії супроводжується значними труднощами, що зумовлено їх обмеженими інтелектуальними можливостями. Водночас, саме від успішності соціалізації дитини з обмеженими психофізичними можливостями залежить не тільки самовідновлюваність суспільних відносин, але й спроможність існування цієї дитини у соціумі. У зв'язку з цим послідовне та цілісне психолого-педагогічне забезпечення соціалізації учнів з вадами розумового розвитку має складати важливий напрям корекційно-виховної роботи спеціального навчального закладу.

У психолого-педагогічній літературі проблема соціалізації осіб з обмеженими психофізичними можливостями здебільшого розглядається у контексті успішності їх адаптації (соціальної, психологічної, соціально-психологічної, соціально-трудової), розв'язанні питань професійної підготовки та професійного становлення учнів. Натомість, існує необхідність розгляду зазначеної проблеми з позиції особистісного підходу, забезпечення процесів індивідуалізації та інтеграції дитини, яка спроможна усвідомити свої можливості, що варто розвивати і використовувати у своїй життєдіяльності, і щонайперше – в умовах шкільного навчання та виховання. Враховуючи це, розгляд зазначених положень вбачається особливо доцільним.

Дисертаційне дослідження Татьянчикової І. В. виконано у контексті комплексної теми лабораторії олігофренопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки НАПН України: «Удосконалення змісту і форм навчання розумово відсталих дітей в умовах реформування спеціальної освіти». Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність і ступінь наукового розроблення проблеми дослідження, чітко та коректно визначено об'єкт, предмет, мету і завдання роботи, розкрито теоретико-методологічну основу та представлено методи дослідження, висвітлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, подано дані про апробацію результатів дисертації.

У першому розділі дисертації досить ґрунтовно проаналізовано й узагальнено основні підходи до розуміння поняття «соціалізація», визначено її ключові поняття (стадії, механізми, показники та ін.), особливості соціалізації на різних вікових етапах становлення особистості, чинники впливу на процес соціалізації людини тощо. На основі аналізу літературних джерел докладно проаналізовано зміст кожної стадії соціалізації, які умовно відповідають віковим етапам розвитку людини в онтогенезі, визначено основні труднощі, з якими стикаються діти на кожній з них.

Ознайомлення зі змістом розділу свідчить про опрацювання дисертанткою значної кількості наукових робіт, які присвячено проблемі дослідження. Аналіз проблеми висвітлено достатньо повно та ґрунтовно, текст подано на високому науковому рівні. Рівень написання, об'єм та оформлення цього розділу відповідають вимогам, що ставляться до дисертацій. Аналіз літературних джерел дав автору підстави дійти висновку, що розв'язання зазначеної проблеми значною мірою залежить від вирішення питань її педагогічного аспекту, виходячи з суті явища, що досліджується, та особливостей його прояву у школярів.

У другому розділі розкрито педагогічні питання процесу соціалізації, проаналізовано стан теорії та практики у розв'язанні проблеми забезпечення соціалізації дітей з психофізичними порушеннями.

Педагогічний аспект проблеми, що досліджується, автором репрезентовано у контексті єдиної педагогічної системи, сутність якої визначається основними компонентами педагогічного процесу – цільовим, змістовим, організаційним, методичним. Дисертанткою доведено, що лише їх внутрішня єдність сприяє засвоєнню дитиною соціального досвіду, формуванню знань, умінь та навичок і відповідних особистісних якостей.

Татьянчиковою І. В. здійснено ретельний аналіз існуючого науково-методичного інструментарію, що дало підстави дійти висновку про те, що проблема соціалізації дітей залишається однією з найактуальніших у теорії та практиці спеціальної педагогіки.

Відмітне місце у дисертації відводиться матеріалу, який присвячений висвітленню методики констатувального етапу дослідження та його результатів (розділ 3). У цілому, програма емпіричного дослідження, здійсненого здобувачем, справляє позитивне враження. Адекватно до предмета, мети та завдань дібрано його методичний апарат. Заслуговує на позитивну оцінку проведена Татьяначиковою І. В. робота з адаптації до предмета дослідження та особливостей розумово відсталих дітей психологічних методик (Басса-Дарки, Роджерса-Даймонда, Спілбергера) та процедури їх використання. У дисертації представлено та детально виписано суть і процедуру проведення експерименту за цими методиками, що уможливило отримати дані щодо рівнів успішності соціалізації за окремими показниками. Окрім того, результати дослідження було доповнено емпіричними даними на основі бесіди, спостереження, експертної оцінки та ін., що дало змогу виявити загальні рівні успішності на кожній стадії соціалізації. Слід зазначити, що змістове наповнення дисертанткою виявлених рівнів особливо заслуговує на високу оцінку.

Цікавими, інформаційно насиченими, таким що «показують дитину», є представлені у дослідженні результати, що відображають як кількісні дані, так і

їх якісний аналіз. Наведений у дисертації матеріал викликає зацікавлене ставлення до його вивчення. Небайдужими до сприймання такого матеріалу мають бути і педагоги, що працюють з дітьми зазначеної категорії, які можуть спиратися на експериментальні дані, наведені у дослідженні, а також використовувати їх у своїй практичній діяльності.

Аналіз емпіричних даних, отриманих на констатувальному етапі дослідження, представлено в дисертації достатньо повно та ґрунтовно із використанням методів математичної статистики: (кореляційний аналіз Спірмена). Статистичний апарат дав змогу автору встановити взаємозв'язок між загальним рівнем успішності соціалізації і окремими показниками, визначити предмет корекційно-розвивального впливу на кожній стадії соціалізації.

На основі кількісного та якісного аналізу отриманих емпіричних даних дисертантка робить висновок про недостатній рівень соціалізованості більшості учнів, що обумовлює необхідність пошуку педагогічних засобів, спрямованих на підвищення ефективності цього процесу в умовах спеціального навчального закладу.

Виразну практичну значущість має матеріал четвертого розділу дисертації, у якому обґрунтовано методику формування етапу дослідження, висвітлено структуру та зміст експериментальної системи корекційно-виховної роботи, проаналізовано результати її впровадження у педагогічний процес спеціальної школи.

Автор запропонував систему експериментальної педагогічної роботи, відповідно до суті кожної стадії соціалізації, яка представлена спеціально розробленими корекційно-розвивальними програмами з використанням доцільно дібраних педагогічних засобів – методики, змісту, організаційних форм.

Ефективність запропонованої системи підтверджується повторним емпіричним дослідженням особливостей соціалізації за визначеними показниками та порівнянням статистичної значущості змін (до експерименту – після експерименту) за допомогою використання χ^2 -критерію Пірсона. На основі отриманих результатів дисертанткою доведено доцільність використання

розробленої експериментальної програми, визначено основні напрями оптимізації соціалізації учнів з інтелектуальними вадами. У цьому зв'язку особливу наукову та практичну цінність мають матеріали дослідження, наведені у додатках до дисертації.

Висновки дисертаційного дослідження повністю відображають отримані результати, відповідають меті, поставленим завданням та науковій новизні роботи.

Загалом дисертаційна робота Татяничкової І. В. характеризується чіткою структурою, логічністю та послідовністю викладення наукового матеріалу, глибоким та змістовним кількісним і якісним аналізом даних, отриманих в ході емпіричного дослідження. Результати проілюстровані достатньою кількістю таблиць і рисунків.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, представлених в роботі Татяничкової І. В., забезпечується методологічною й теоретичною обґрунтованістю вихідних положень дослідження, відповідністю використаних методів і методик предмету, меті й задачам дослідження, а також критеріям надійності та валідності, репрезентативністю вибірки, ідентичністю процедури дослідження для всіх респондентів, сполученням методів кількісного та якісного аналізу, використанням методів математичної статистики для обробки емпіричних даних.

Наукова новизна дисертаційного дослідження визначається тим, що вперше автором теоретично обґрунтовано, розроблено та апробовано систему корекційно-виховної роботи (організаційних форм, методів, змісту) щодо забезпечення соціалізації дітей з вадами інтелектуального розвитку у спеціальній загальноосвітній школі відповідно до сутності соціалізації, її стадій, предмета впливу, показників результативності, особливостей розвитку та соціалізації розумово відсталих дітей. Доведено, що впровадження запропонованої системи корекційно-виховної роботи призводить до оптимізації процесу соціалізації дітей зазначеної категорії, демонструє стабільне підвищення всіх визначених показників його ефективності. На основі порівняльного емпіричного

дослідження виявлено особливості та доведено можливості соціалізації учнів на кожній її стадії, які умовно відповідають віковим етапам розвитку дитини. Соціалізацію дитини з вадами інтелектуального розвитку в умовах спеціального навчального закладу розглянуто як безперервний і послідовний процес її особистісного зростання – набуття соціальних якостей і розвиток позитивних індивідуальних можливостей в результаті проходження адаптації, індивідуалізації, інтеграції, ранньої трудової підготовки. Спеціальним предметом дослідження, поряд з адаптацією та трудовою підготовкою, визнано соціалізацію дитини з порушеннями інтелекту на стадіях індивідуалізації та інтеграції. Визначено напрями оптимізації соціалізації дітей зазначеної категорії.

Отримані в ході дослідження результати можуть бути використано корекційними педагогами, практичними психологами, соціальними педагогами в процесі роботи з дітьми в спеціальних навчальних закладах, освітньо-реабілітаційних центрах, у класах з інклюзивним навчанням, а також у процесі спільної роботи фахівців та батьків, які виховують дитину з порушеннями розвитку.

Основні положення дисертації автором достатньо повно викладено у 61 науковій праці, у тому числі й закордонних, серед яких: 2 монографії, 3 науково-методичних посібника, 1 навчально-методичний посібник, 1 навчальна програма, 1 навчально-методичний комплекс.

Автореферат відображає основні положення дисертації.

Поряд із високою загальною оцінкою рецензованої дисертації висловимо деякі зауваження:

1. У результатах констатувального етапу дослідження переважаючим є матеріал щодо особливостей розвитку розумово відсталих дітей на стадії адаптації, хоча дисертанткою вказується на необхідність поглибленого і більш детального вивчення стадій індивідуалізації та інтеграції.

2. Аналіз стану розробленості зазначеної проблеми був би більш ґрунтовним при наведенні дисертанткою конкретних результатів досліджень, що

стосуються вивчення значущих аспектів та питань проблеми, яка розглядається, особливостей соціалізації дітей зазначеної категорії тощо.

3. У дисертаційній роботі, на наш погляд, недостатньо представлено проблему дослідження в контексті сучасних інноваційних підходів до навчання і виховання дітей з порушеннями розумового розвитку, зокрема з позицій інклюзивної освіти.

Втім, зазначені зауваження суттєво не впливають на позитивну оцінку та значення виконаної роботи, не зменшують її цінності та науковості отриманих результатів.

Загальний висновок: дисертаційна робота Татяничкової І. В. є самостійним, завершеним дослідженням з актуальної проблеми, розв'язання якої дало змогу отримати нові науково обґрунтовані експериментальні результати. Дисертація «Психолого-педагогічні основи соціалізації дітей з вадами інтелектуального розвитку» відповідає вимогам пунктів 11, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», а її автор, Татяничкова Ірина Володимирівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка.

Офіційний опонент –

доктор педагогічних наук, професор

кафедри ортопедагогіки та реабілітології

Інституту корекційної педагогіки

та психології НПУ ім. М.П. Драгоманова

